

СТРАТЕШКИ ПРАВЦИ РАЗВОЈА СРБИЈЕ У XXI ВЕКУ



# КУЛТУРА

## ОСНОВА ДРЖАВНОГ И НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА

---

ЗБОРНИК РАДОВА СА СКУПА  
ОДРЖАНОГ 24. И 25. XI 2016. У СРПСКОЈ АКАДЕМИЈИ НАУКА И УМЕТНОСТИ



СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ, ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА

За разлику од претходних скупова у оквиру циклуса „Стратешки правци развоја Србије у XXI веку“ који су били посвећени образовању и науци, скуп о култури представљао је посебан изазов јер је сам појам културе у великој мери флуидан, без јасно омеђених граница. Стога је овај скуп тематски био ограничен на питања културе као основе државног и националног идентитета. Упркос оваквом тематском сужавању, радови саопштени на скупу и објављени у овом зборнику представљају тек наговештаје дубине проблема са којима се суочава култура у времену цивилизацијске транзиције чији смо сведоци и учесници.

А. Костић





**СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ**



SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

SCIENTIFIC CONFERENCES

Book CLXVI

DEPARTMENT OF SOCIAL SCIENCES

Book 39

---

**CULTURE**

**THE BASIS OF STATE'S AND  
NATIONAL IDENTITY**

PROCEEDINGS FROM THE SCIENTIFIC CONFERENCE  
HELD ON NOVEMBER 24<sup>th</sup> and 25<sup>th</sup>, 2016

Accepted for publication at the 9<sup>th</sup> Session of the Department of Social Sciences,  
held on November 7<sup>th</sup>, 2017, after being reviewed by academician  
Kosta Čavoški and corresponding member Aleksandar Kostić

EDITOR

Corresponding Member

ALEKSANDAR KOSTIĆ

BELGRADE 2017

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига CLXVI

ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА

Књига 39

---

**КУЛТУРА**

**ОСНОВА ДРЖАВНОГ И  
НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА**

ЗБОРНИК РАДОВА СА НАУЧНОГ СКУПА  
ОДРЖАНОГ 24. И 25. НОВЕМБРА 2016. ГОДИНЕ

Прихваћено за објављивање на IX седници Одељења друштвених наука,  
одржаној 7. новембра 2017. године, на основу реферата академика  
Косте Чавошког и дописног члана Александра Костића

УРЕДНИК

дописни члан

АЛЕКСАНДАР КОСТИЋ

БЕОГРАД 2017

Издаје  
Српска академија наука и уметности  
Београд, Кнез Михаилова 35

Лектор и коректор  
Светлана Стојковић

Припрема за штампу  
Досије студио, Београд

Тираж: 400 примерака

ISBN 978-86-7025-747-4

Штампа  
Colorgrafx, Београд



## САДРЖАЈ

- 9 | Реч уредника
- 11 | Александар Костић: *Поводом циклуса скупова „Сиврашешки њравци развоја Србије у XXI веку“*
- 13 | Реч Владимира С. Костића, председника Српске академије наука и уметности
- 15 | Реч Владана Вукосављевића, министра културе и информисања Републике Србије: *Мојући њринцији културне ѡлицике у Србији*
- 23 | Бранко Кукић: *Место културе у дујорочним сиврашејима државе*
- 31 | Горица Мојовић: *Законски оквири културне ѡлицике и начини финансирања*
- 41 | Ивана Стефановић: *Институције културе, култура институција*
- 67 | Зорица Томић: *Културна ѡлика у развијеним земљама: ѡроблем ѡређења, ѡроблем ѡрцејције*
- 77 | Иван Ивић: *Улога образовној систиема у очувању културне ѡрадиције*
- 87 | Небојша Брадић: *Креативне индустрије и ѡржиције*
- 101 | Дивна Вуксановић: *Улога медија у сиварању образаца у култури*
- 113 | Ирина Суботић: *Музеји у Србији данас – у светлу сивајисике*
- 129 | Вишња Кисић: *Музеј као ѡросѡр еманицијације: замисљање музеја сиврашејнице*
- 151 | Тијана Бугарски Палковљевић: *Музеји данас: Галерија Мајице српске – живи музеј*
- 169 | Предраг Пипер: *О улози националне академије у обликовању културне и језичке ѡлицике*
- 181 | Дарко Танасковић: *Српско културно наслеђе у докуменцима и ѡракци међународне заједнице*

- 193 | Милован Данојлић: *Пледаје за елиџну културу*
- 201 | Ласло Вегел: *Јуџословенски и џосџуџословенски иџенџиџеџи*
- 207 | Невена Даковић: *Иџенџиџеџске маџриџе: la jeunesse désaffectée и уморни раџници (Србија, 2010–2015)*
- 221 | Борислав Стојков: *Очување и развој иџенџиџеџа џраџа у Србији – искушење данашњеџ урбанизма*
- 249 | Бојан Ковачевић: *Моџћности креативноџ уџрављања џраџом?*
- 265 | Милена Драгићевић Шешић: *Инџиџиџуџионални и независни акџери у заједничком деловању: стџраџеџе џавно-џивилноџ џарџнерџва – џледаје за ауџномију кулџуре*
- 287 | Дијана Милошевић: *Независна кулџурна сцена Србије и одлив умеџника*
- 299 | Радослав Зеленовић: *Кулџурна добра као необновљиви ресурси*

## РЕЧ УРЕДНИКА

Зборник који је пред нама садржи радове саопштене на скупу под насловом „Култура: основа државног и националног идентитета“ који је одржан у Српској академији наука и уметности 24. и 25. новембра 2016. године. Скуп посвећен култури трећи је у оквиру циклуса од пет скупова под заједничким насловом „Стратешки правци развоја Србије у XXI веку“. Претходна два скупа била су посвећена образовању и науци, а следе скупови о економији и државном уређењу, чиме би у оквиру поменутог циклуса били обухваћени најзначајнији сегменти државе и друштва.

За разлику од претходних скупова посвећених образовању и науци, областима чији је опсег мање или више јасно одређен, култура је домен чије су границе флуидне, а видови испољавања до те мере разноврсни да је једним скупом, ма колико био амбициозно замишљен, немогуће захватити све њене аспекте. Стога је овај скуп тематски био усмерен на културу као основу државног и националног идентитета. Међутим, већ у припреми скупа се показало да је и такво сужавање фокуса недовољно да би се проблеми културе у овом контексту сагледали на систематичан и тематски хомоген начин. Недоумице су се кретале од дилеме да ли култура треба да буде у функцији промовисања државног и националног идентитета до питања у којим видовима и каквом државном политиком би она могла то да буде. Поменуте недоумице и ширина опсега који захвата појам „култура“ неизбежно су довеле до тога да је овај скуп тематски мање хомоген од претходних скупова посвећених образовању и науци. Ова хетерогеност се примећује већ површним увидом у садржај Зборника јер се питања покренута на овом скупу крећу од проблема финансирања културе до питања елите која културу ствара, од очување културне баштине до општих смерница и странпутица у културној политици Србије.

Оваква хетерогеност може бити предмет критике, али притом се мора имати у виду природа феномена који је на овом скупу размотрен. Разлике у ставовима о томе шта је култура и која је њена улога нису биле само концепцијске природе, кроз њих се понегде назирао и политички и идеолошки став што је, чини се, одувек било у већој или мањој мери инхерентно свакој расправи и разматрању проблема у култури.

Стога овај Зборник није збир сложено усмерених мишљења и предлога о томе како да се стање у култури Србије побољша и како би култура могла да буде основа државног и националног идентитета. Он је, могло би се рећи, драгоценост сведочанство о тренутку глобалне цивилизацијске транзиције чије дубине у највећој мери нисмо свесни нити је до краја разумемо, а која се одражава и на стање културе у Србији. Најзад, овај Зборник је и сведочанство о начину на који у овом тренутку културна елита у Србији види проблеме културе и њене улоге у друштву.

А. К.

## МОГУЋНОСТИ КРЕАТИВНОГ УПРАВЉАЊА ГРАДОМ?

Бојан Ковачевић

*самостални уметник, УЛУПУДС*

**Сажетак.** Урбанистичка дешавања у Београду, али и у другим градовима Србије, исказују темељан сукоб доминантних економских стремљења државе и односа грађанства спрам сопственог урбаног наслеђа. Могућности креативног разумевања града и управљања њиме, на основу неколико датих примера, показују да је појам креативног у овом случају често нејасан и више је нечије лично убеђење него општеприхваћен атрибут. У идејама наглог наводног развоја градске заједнице и физичке структуре може доћи до веома опасног и непоправљивог уништавања квалитета градског простора као ненадокнадивог ресурса. На другој страни, од радикалних захвата великог обима постоје начини унапређења градске структуре и урбаности живота који су мали кораци, понекад на први поглед не ни сасвим схваћених идеја. Београд као, у смислу градске матрице и типичних ткива града, тзв. „незавршен град“, мора посебно водити рачуна о злоупотреби под велом битних инвестиција на врло осетљивим локацијама, које захтевају промишљање.

**Кључне речи:** креативност, ресурс, непоправљивост, незавршени град, инвестиција

Стање градова данас, поглавито нашег престоног, и правац судбине која им се назире, увелико су последица либерализације која простор града претвара у ловиште за одстрел најбољих градских локација за подизање често непримерених волуминозности и капацитета, али и намена. Аксиоматски речено, простор је ненадокнадив ресурс и једном начињене урбанистичке грешке тешко да се икада могу исправити. Када се на то дода свесно или несвесно доживљавање града превасходно као економског поља, добијамо данашњи Београд као град пред уништењем идентитета.

Након петооктобарских политичких промена 2000. године, при изради тада новог Генералног урбанистичког плана унет је анекс о неколико десетина начина да се изађе у сусрет инвеститорима, ваљда мислећи да је развој града искрена општа жеља. У свему томе претпостављам да сви, из свих опција, мисле да раде нешто креативно. Такође треба, као премису, имати у виду да урбанистички дискурс тешко да може бити неповезан са текућом локалном политиком, али је и белоодно да замашан број тема из домена урбаног и урбанистичког има исход и уток у Култури.

Генерални проблем културе у Србији данас, самим тим и управљања градовима, јесте непостојање донете, промишљене и озваничене

државне стратегије културне политике, али и лако уочљиво одсуство стратешког мишљења уопште. Уместо тога бивају доношене одлуке краткорочног смисла, махом као проста пратња неком економском плану. У ствари, реч је о спровођењу извесне „незаписане стратегије“ која ипак ћутке постоји, али као неофицијелизирана, гурајући Србију у некакву наводну неопходност промене свести, самим тим и многих других ерозија елемената културе. Обнова и изградња земље, како је то крштено после завршетка Другог светског рата 1945, континуирано се прелила у чињеницу да су архитектура и урбанизам бивали и јесу матично везани, у државној управи, за разне варијетете министарстава за грађевину, урбанизам, саобраћај или слично, а заправо скоро никако за Министарство културе. Не рачунајући данашње декоративне аспекте менторисања наступа Србије на Бијеналу архитектуре у Венецији и, наравно, питања законске заштите непокретне баштине. На све поминуто треба додати, макар у најкраћим цртама, да се Србија никада није темељитије и искрено суочила са последицама такозване „гастарбајтерске супкултуре“ која као да је у последњих скоро пола века, ако не увек по генерисању, онда свакако по свом реалном профилу, од жалосне и поспрдне појаве прерасла у популизам сада најмасовније могуће присутан. Повратни утицај на Град је свугде видљив, оличен у вулгарним поимањима слободе и индивидуалитета.

Овде наглашавам да на крају наслова теме овог текста, „Могућности креативног управљања градом?“, постоји један знак питања. Он сведочи о опрезности као брани олаком закључивању о категорији креативности коју сви доживљавамо априори афирмативно. Креативност у граду није уже схваћена као бирање дезена, клупа или канделабара. Још горе, креативно није априори оно што ником другом није падало на памет или се пак нико није усудио да учини. Кад се дотичемо речи Creatio, поготово оне изворног теолошког значења, али и значења „производ, дело, изум, новост, стварање, оснивање“, морамо придружити и све рукавце значења речи Архитектон, опет једног појма који плива у значењима стварања света, његовог обликовања. Морамо евидентирати да је то ток који може да води ка прекограничном смислу који се, на српском, зове Наметање, са свим последицама. А под речи управљање, из наслова, овде не подразумевам само крмањење и сервисирање неког већ постојећег града, већ укупност његовог настајања, постојања и живота.

Непосредно бављење темом креативности започећемо једном више него убедљивом аналогијом. Динократ, данас бисмо рекли архитект, о коме пише Витрувије на почетку своје Друге књиге о архитектури, пре двадесет три века бануо је пред Александра Македонског

и предложио му да од планине Атос, високе 2.030 метара, буде исклесана огромна Александрова статуа чија једна рука држи град који би био насељен, живи град, а друга врч кроз који би били скупљени потоци те по свему посебне планине. Господар је, не одбацујући одмах Динократову замисао, пропитао архитекту има ли у околини довољно хране за те будуће насељенике града-мегастатуе. Одговор је био да има пуно стена а мало хране, и та „несуђена Александрија“ одбачена је као посве нереална. Ту замисао предочавамо себи данас најчешће кроз цртеж чувеног барокног градитеља Фишера фон Ерлаха, настао два миленијума касније. Ова прича о односу креативности и – лако ћемо помислити – лудила, није баш једносмерно завршена. Александар је касније поверио истом том Динократу оснивање Александрије, града на западном крају делте Нила, за чији реалитет сви знамо. Углављена између обале са острвом Фарос наспрам и језером у залеђу, вековима је свима била појам за Град. Тај дуалитет првог Динократовог нетраженог предлога и другог, нарученог постварења говоре нам да профилисање Креативног, као категорија, захтева у исто време подршку и опрез.

Превезимо се у двадесети век и у много више лаицизма, прагматизма под крошњом појма Креације. Најшира улица на свету је Авенија 9. јула у Буенос Ајресу. Регулација, оно удаљење од кућа на једној до кућа на другој страни улице, је невероватних 140 метара, или скоро двоструко више но на париским Јелисејским пољима. Та моћна улица има по смеру осам саобраћајних трака у главном току, плус парковске потезе и додатне колске коридоре ближе зградама. Али од те монументалности много је интересантнији начин креирања и рађања те архи-улице. Прве идеје су датирале с краја претпрошлог века. У време аргентинске привредне моћи 1930-их година, од геометрије три типична градска блока започето је формирање једног трга, исте ширине као Авенија данас, а троструке дужине. Потом је, кроз време које је трошило деценије, вршен откуп и рушење структура по блоковима да би се ослободио простор за оно што се данас зове Авенија 9. јула, по датуму проглашења независности Аргентине. Ова временованост креације, од око сумираних 90 година до када је идеја заокружена почетком 1980-их, чини се божанским примером по димензијама захвата. Буенос Ајрес је добио одликовање велеградскости.

Имајући у виду да је фон нашег бављења овде Култура, тема која се не може никако мимоићи зове се Урбанитет. Шта значи ова реч, ноторни латинизам, добро је да остане отворено. Једни би под урбанитетом сматрали идентитет одређеног града, други обичну људску уљудност, трећи визуелну усклађеност његових зграда. Код идентитета града

свакако би требало да разликујемо наративни и номинални идентитет. Наративни би, рецимо за Београд, био утемељен на несносно понављаним причама о паљењима, рушењима, о брегу за размишљање и о сличном. Нормативни идентитет био би пропитан питањима попут: који је то основни тип зграде, парцеле, висине и ширине, који најчешћи облик прозора који доминира архитектуром макар историјског центра града итд., која остају без одговора. Јер их напосто – нема! Идентитет Београда донео је врховни Креатор кад је састављао терен над Ушћем који баштинимо и по њему простиремо ако не баш тепих а онда бар ћилим градског ткања.

Београд је, теоретичари би рекли, недовршени град, није у генералном смислу „завршен град“, као Париз или Беч, са доминантном, кохерентном изградњом из неког од историјски пропульзивних нововековних периода. Престоницу Србије сам у једној прилици назвао Калканградом и то, нажалост, увелико и даље јесте. Количина калкана, забата, бочних зидова кућа, волели ми то да признамо или не, промаља на све стране јер је висинска регулација увелико неуралгична. Београд се развијао у патрљцима, потезима, фрагментима, праменовима, прескачући одређене просторе и често немајући јасне регуле изградње. То се само делимично да трајно предругојачити, у смислу корекције. Тако је у свим нашим градовима јер су у огромној већини, ако свесно занемаримо урбанистичке традиционалне карактеристике војвођанских насеља, у њима некакве копије престоничких ситуација.

Но, постоји други простор за развијање идентитета и урбанитета. Исто онако као што многи са стране виде Београд кроз карактеристике људи и кроз атмосферу, а не превасходно кроз физичку структуру, тако се и урбанитет можда може развијати најпре кроз понашања становника. Ако „урбанитет“ преведемо на српски језик као „градскост града“, ступањ урбаности неке номинално већ урбане структуре, онда бисмо за урбано понашање свакако могли најпре посегнути за речју „уљудност“. Или како се то на једном месту у Хегеловој *Историји филозофије* каже о урбанитету ликова у Платоновим списима:

„У тону излагања личнога става при разговору влада најплементији (атички) урбанитет образованих људи. У њему се упознаје слобода понашања. Види се светски човек који уме да се влада. Учтивост не изражава урбанитет потпуно. Учтивост садржи нешто више, неки сувишак, у њој се изражавају још уверавања у поштовање, одавање првенства и обавезе. Урбанитет је права учтивост и тој правој учтивости лежи у основи. Али урбанитет остаје при томе да се другоме признаје потпуна лична слобода његове савести, његових уверења – да се свакоме са



којим се води разговор призна право да се изрази и да се та карактерна црта показује у своме одређеном одречном одговору, противречењу, – да се властити говор у поређењу са изјашњењем другог сматра за субјективан; јер ту се ради о једном разговору у којем наступају личности, а не објективан разум или ум који се расправља са собом... И поред све одлучности изражавања признаје се да је и други разумна, мисаона личност. Не сме се олако тврдити нити другоме упадати у реч. Тај урбанитет није поштеда, то је највећа отвореност.“

Проблему одсуства културе дијалога немало је допринело, у Србији после 1944–45. године, идентификовање државног преврата са архитектуром и урбанизмом Модерне. Тај спој у великој мери донео је добре резултате али се, ту и тамо, претворио у модернистичку искључивост која легитимитет није више црпла из своје компаративне супериорности него се самопрогласила, себе прогласила, за једину могућност. Због тога поједини веома интересантни и успели покушаји тумачења традиције и идентитета нису бивали предмет пажње. Узмимо као пример за то стамбене зграде архитекте Драгише Брашована у Јагодини, из шесте деценије прошлог века, које су велемајсторска реинтерпретација средњовековног моравског стила и транспозиције на стамбене зграде за запослене у тамошњој великој фабрици. Поменута искључивост модерниста донекле је затворила врата креативности, или ју је бар сузила, у оном стварном и верификованом смислу.

А колико традиција, навике, културни модел, могу да стоје у основи разумевања много тога, покажимо овде на једном наизглед потпуно камерном детаљу. Смер отварања крила собних врата код нас је увек са шарком, осом ротације позиционираном ка углу просторије и крило врата се увек отвара ка средини простора. Скоро да је довољно одшкринути их и већ се може стећи увид шта се догађа посред просторије. У неким другим регионима се, споменимо на пример британска острва, често крило врата, у истоветној диспозицији, отвара у контрамеру, не ка средини простора него пратећи бочни зид, и тек уласком кроз њих у просторију да се сагледати простор. Бесмислено је међусобно вредновати ова два модуса, они су напосто део неких система навика и бивају трајније поштовани као такви.

Иако Град апсолутно подразумева дуго трајање, наслојеност, да би реално био културно добро у свакодневном животу, а не само у облацима законских статуса и описа радних места тзв. „заштитара“, важно је разумети потребу за интроспекцијом. Она подразумева недвосмислену количину реалистичности сазнања и тумачења. Навешћу овде макар један пример, од великог броја могућих, који се тиче Београда. Општепознато

је да се редовно тврди да је у поводу одбране Београда од Турака 1456. године папа наредио да сва звона у Европи звоне у подне у славу одбране хришћанског граничног утврђења. Уколико је то тада уведено као црквена норма, што ће рећи да пре тога није било свакодневна црквена пракса иначе, макар у Европи, на Западу, тај факт уз одбрану Београда имао би огромно екуменско значење. Јесмо ли сигурни да су звона од тада почела свукуд да звоне у подне!? Ако није тачно да је то свеколики почетак подневних звоњава – прекинемо са наративом да јесте био.

На све рукавце физичког изнакажавања тела града треба свакако додати проблеме са градском меморијом, са културом памћења. Ту опет имамо два основна правца негативитета, одсуства сваке стварне креативности док траје осећај неистинитости, њене умишљене зле сеestre. Један је недопустиво пропуштање означавања, узначавања ноторних знакова памћења, пажње, самопоштовања. Да ли ико може да да јасан, неидеологизован, одговор на питање: како то да, макар у престоници, немамо улицу посвећену јасеновачким жртвама!? Како то да Београд нема ниједан градски топоним у вези са краљем Александром Карађорђевићем, чак ни када једна повелика улица носи име његове супруге краљице Марије? Друга грана наше меморијске дефектности су пречесте непрецизности, нејасноће које притом трају и не престају. Колико времена треба да престанемо да Београдску тврђаву зовемо Калемегдан? Који је то Бранков мост и ког то Бранка? Креативно управљање градом мора да подразумева рад са становништвом, јавни дискурс подучавања градског становништва тачним и јасним подацима, како неко рече „истином о историји“. Институције културе треба да служе тако да њихови професионалци преносе и подигну ниво знања градске популације, а не да свој легитимитет оверавају ниским нивоом знања просечног грађанина и наводном високоумном сопственом стручношћу.

У законским решењима о официјелној бризи о културној баштини помало су се загубили неки начини мишљења који нису званични, али јесу важни. Говорено ван законских подела на непокретна и покретна културна добра, да ли разумемо да је физички, по себи, сâм Град највећи музеј који имамо? Поготово град чија временованост покрива лук попут београдског. Не видим никакав разлог да будемо толико иритирани развученом реконструкцијом наших музеја а да нам, истовремено, нека догађања, градње и нагрдње по нашим градовима беневољентно промичу. Поготово што грешке у урбанизму, тачније речено злочини, не застаревају и не могу се поправити. На то се калупи,

лепи као негативна парадигма, у менталитету нашег народа несхватање квалитета празног простора, већ је он само „засад неизграђен“.

У приступу који овде афирмативно називамо креативним постоји још један елемент који не покрива нити једна институција. Наиме, Град јесте и једна поетичка пројекција, тако да је назовем, која свакоме од нас град поткожно уноси као Свет, као Завичај, као Поље, као Све, као неко лакановско Велико Друго. Зато се управљање градом мора реферирати и на то, а не сводити град на техноекономски универзум у којем се сви крећемо и живимо као роботи. И то је оно што се зове идентификовање. Макар био као случај времешног Теодора Момсена, о коме пише Елиаде, у коме након предавања пуног детаља о томе кроз које четврти и поред којих кућа античке Атине пролазе ликови Платонових дијалога, у Берлину око 1900. године, Момсена кући одводи његов слуга зато што се чувени Немац слабо сналази у другом граду јер је мислима у првом и нама древном.

Лако ћемо констатовати да је између романтичарења, наратива који о Граду причају приче промашујући Истинито и Битно, с једне, и потребе за Поетизованошћу градског живота, с друге стране, разграничење крајње деликатно. Али један од најважнијих атрибута Креативности јесте Мера, смисао за меру, Одмереност као последица вагања а не априорна и преплашена балканска Суздржаност, Умереност. Мера је оно што нам траже силне противуречности градског живота. Иронија је што су београдске Теразије име за вађење воде из земље а да вагање, које нам толико често недостаје у непотребној жестини и плаховитости, у крајњем случају анахроној, може такође стати под кров речи теразије.

У најширем смислу речено, проблемима у управљању Градом увелико доприносе промене у профилу онога што се раније, делимично и данас, зове урбанистом. Не само да влада осека архитектата који се креативно, зналачки и доследно баве темама Града на начин урбанистичког мишљења већ се могу дијагностификовати неке типичне замене теза које подривају град као чињеницу Културе, а у корист града као економског поља. Пре деценију-две, па и раније од тога, звучало је најпре подругљиво када се могло за урбанисту чути да је „обрађивач плана“, стручна особа која оркестрира улазне податке разноликих интереса и нема никакав априорни омега-мотив, већ напосто само усклађује интересе, параметре. Судбина спровођења урбанистичких планова, чак и таквих, отимала се контроли на много ком кораку, па се да закључити, иако звучи омалаважавајуће, да се актуелни урбанисти, зовимо их и даље тако, баве плановима а не Градом (с плановима као алатом). На то

се надовезују још две прираслице. Једна је да се институције, због политикантског вођења истих, понашају као извршни органи оне стварне извршне власти, као номинално или стварно стручне али несамосталне у одбрани својих одлука. Друга је скоро пародична одмена урбаниста просторним планерима, једном иначе неопходном струком која је забазала из својих регионалних размера простора у градске. Уз чињеницу да је у питању струка за коју се не добија факултетска диплома инжењера али се, касније, апсурдно, мора добити инжењерска лиценца за рад.

Генерално гледано, за тему креативног управљања градом постоји у нашој средини једна огромна препрека. Наиме, било да је реч о појединцу или о мањој групи „креатора“, њихова делатност саплиће се о веома лошу, запаћену навику злоупотребе онога што се зове дискреционо право одлучивања. Тај институт, правно гледано, познат је одавно, али је истовремено легитимисан резултатима праксе. Пошто смо довели личне, персонификоване одлуке до апсурда, држава је одлучила да се против тога бори једним другим механизмом, такође врло брзо приведеним бесмислу. Реч је о „јавним набавкама“, заправо врсти конкурса, где се пречесто испостави да су у питању смицалице, правно-процедуралне кристијаније а, пре свега, страховито губљење ресурса времена, из угла појединца, организација или друштва уопште. Закон о јавним набавкама је дебели зид који креативно управљање градом блокира као хронождер.

У заснивању, уобличавању и преобличавању Града огромну улогу има категорија архитектонских и урбанистичких конкурса. Позната још из времена античког света, понуда и тражење више предлога за једну адресу и једну намену једног власника има све базичне позитивне атрибуте. Проблеми настају у два случаја. Један је анонимност учесника, милион пута оспоравана и с разлогом и без разлога, али оспоравана. Овде бих поново изнео свој предлог, у којем нисам усамљен, да конкурси буду неанонимни јер се стварном или фиктивном анонимношћу врло често забашурује критериологија конкретних вредновања и одлучивања. Истовремено, чланови оцењивачких судова морали би имати снаге за одупирање ауторитетима и за јасно залагање за аспектне вредности пројеката пред собом, без обзира на име које би у дну цртежа писало. Друга проблематична врста јавних архитектонских, а готово урбанистичких, конкурса је она у којој бивају јавно анонсирани а да притом, мање-више од самог старта, нико нема стварну намеру да реализује победничке пројекте. Такви конкурси замајавају јавност, дају очекивања да ће се негде нешто догодити што се у ствари догодити неће. Узмимо за пример реконструкције музеја о којима је толико

година, перманентно, наша јавност голицана. Да ли је макар и у једном тренутку држава заиста била одвојила потребна средства, а не причу о средствима, за реконструкцију и, да тако кажем, чекала на архитекте, управне одборе, директоре и све врсте инжењера и извођача које овако сложене грађевине подразумевају!? Тврдим да није.

Креативни приступ граду не може функционисати, иако то у овом тренутку изгледа скоро немогуће остварити, уколико не буде реафирмисана категорија привремених објеката као логичне последице темпоралности, што за одређене парцеле, просторе, што за одређене програме, намене. Суштинску временованост града, без обзира на бројност досадашњих статусних злоупотреба, могли бисмо оспорити само тврдоглавошћу. Али, пошто свака категорија у управљању градом мора имати своју правно-културолошку подлогу, ова идеја се судара са чињеницом да само у Београду имамо 250.000 бесправних градњи, од којих су многе, у грађевинском смислу, из домена оксиморона „трајне привремености“, а заправо тешко да ће их икада ико уклонити. У том поводу Закон о озакоњењу (!) и легализација само су још један допринос непозоришном позоришарењу у Србији.

Када преиспитујемо вокабулар којим мислимо теме урбанизма и његових визуелности, не могу да се поново, за последњу деценију и по, не осврнем на бркање, односно на свесну и намерну замену теме јавног интереса темом јавног увида, што никако није исто. Појам јавности је код нас врло сумњивих темеља, некако више мирише на чаршијску и паланачку причу него на заједничко у оном ноторном смислу друштвених релација. Пре би се рекло да имамо устројство збира појединачних интереса, дакако парцијалних и парцијализованих, чак и када претходно то били нису.

Негде је речено „ми производимо град, град после производи нас“. Можемо бити несретни што немамо вековни континуитет правих градова а не војних постаја са невеликим пратећим цивилним насељима. Или се можемо позивати на баштину манастира који су наши пунктови дуге културе, кад већ градски вековни континуум немамо. Ваљда ће једног дана престати идеолошки генерисани спорови на укрсту грађанских и социјалистичких деценија, традиционалних и модернистичких, где се на крају не зна ни шта је куђено ни шта је хваљено. Могао би бити изведен и врло непријатан закључак, можда помало метафоричан, али никако без темељног фактицитета.

Наиме, у протеклим годинама да се детектовати пораст броја стручних и научних радова из области урбане и архитектонске баштине али, истовремено, и све више несхватљивих, негативних догађања

у пољу наслеђа, његовог очувања, унапређења и ревитализовања. Непријатни закључак „што више науке то мање заштите“ уистину је реалан ако се схвати да институције не раде свој посао, да им руководе кадрови постављени из политичарских кругова, а да су пак, с друге стране, рад на истраживањима и публикавању више интерес промоције појединаца него корист друштва. Овде бих, због тога, понудио разлучивање, термилошко, научних од научничких, партикуларних, личних интереса.

Једна скоро заборављена епизода са Београдом из 1982. године има данас своје потомке али који се другачије зову и на супротном су полу моћи. Пре три и по деценије градоначелник Београда, односно председник Скупштине града – у то време то нису биле раздвојене функције – био је изузетно угледни архитекта Богдан Богдановић, дописни члан САНУ, политички врло добро позициониран. У складу са својим градоградитељским светоназором, удружен са групом архитеката и других врло цењених урбаниста у пуној снази, започео је акцију „За умерени Београд“, упамћену под називом „Радионица за поправку града“. У опречностима конститутивног и корективног мишљења, идеја да се грађани самосталније, локално и непосредније баве својим градом доста брзо се разбила о круте зидове бирократизоване администрације тог времена. Ни Богдановићев врло висок рејтинг у естаблишменту није могао помоћи. Али је остала да тиња идеја да се може бавити Градом непосредовано. Део те идеје и енергије стигао је до данашњих дана Београда где се први пут након деценија могу видети масовни улични протести на градске теме, независни активисти, па и стручњаци, у борби за градски простор као заједничко добро.

Град Београд треба да потражи, уз бенефиције, инвеститоре за поправку очајно делујућих партија града на адресама попут Славије или Теразија. Да не би престоница 73 године од краја Другог светског рата у њој и даље изгледала као да је тај рат завршен недавно. Наиме, на неким од најважнијих пунктова и потеза Београда град изгледа несхватљиво неуређено. Посред Теразија су, између хотела „Москва“ и палата „Анкер“ и „Атина“, на две парцеле два неприлична призора, оба једносратношћу а један архитектонским изразом једва да би били прихватљиви некој србијанској варошици а никако епицентру метрополе. Лако се сазнаје да је једна од њих била висока и отмена зграда, страдала у бомбардовањима, али се не може разумети колико времена је прошло од деструкције, потоњег крпљења остатака, до данас. Не можемо се увек позивати на проблем реституције имовине, на идеолошког непријатеља или непознату актуелну адресу наследника, претварајући

време у потпуно безвредну категорију. За активизам који призивамо потребно је да постоји таква свест међу управљачима градом, као и јасна одговарајућа легислатива која финансијским санкцијама дестимулише то и такво чекање на нејасно шта.

Београд, који никако није тзв. „завршени град“, веома ретко али ипак јесте, макар понегде, доживљавао иницијативе и пројекте за иновирање, довршење урбанистичке регулације. Такав пример је, на Црвеном крсту, било наговештено пробијање нове пешачке улице ка улазу цркве Светог Анте. Архитекти-урбанисти који су израђивали план за тај део града повезали су чињеницу да је дело Јоже Плечника, најреномиранијег архитекте који је уопште градио у Београду двадесетог века, остало заробљено између двају уских улица те четврти, Брегалничке и Поп Стојанове, а да има волуминозност и појавност које су недвосмислено слабо експонирани. Истражујући све аспекте који су при изради урбанистичких планова присутни, а по правилу она је затрпана противуречностима, успели су да у плану „отворе“ приступни коридор, нову улицу ка улазу у цркву из Поп Стојанове, да га геометријски и правно потврде. Она је полазила од постојећег угла Жичке и Бранка Крсмановића, у оси Милешевске, па пресецајући под ортогонално Голубачку и Дравску избијала чеоно на улаз Плечникове цркве. Но, како то често бива у културном моделу средине која не поштује континуитет, од таквог плана се након већ неколико година одступило, нечијим партиципалним интересом за градњу, и то иновирање градске матрице, пожељно и реално, упропаштено је, у неповрат. Био је то крајње редак покушај да се потпуно новом регулацијом, не рачунајући мање корекције постојећих, подигне ступањ градскости.

Креативност у бављењу градским просторима може бити исказана партикуларно а да нас то не спречи да је позитивно оценимо, поготово код великих градова чија се просторна структура толико диверзификовала да је умесно питање с којим правом говоримо о једном насељу. Или је можда пре реч о неколико градова у граду. Тако је понешто од инвенције исказано последњих година уређењем такозваних урбаних цепова, који би можда пре требало да се називају цеповима урбаности, претходно запуштених камерних амбијената. Тај напредак понекад је оствариван док су се истовремено с њим, нажалост, догађала крупна нарушавања јавног интереса у простору блиских суседстава тих истих новоуређених микроцелина.

А у латиноамеричким градовима појавиле су се праксе које бисмо ми, са нашим устаљеним схватањима, проценили као контроверзне. Наведимо два примера, оба везана за сиромашне делове, фавеле. У једном примеру је, у немогућности унапређења опште ситуације, изграђен

омањи комплекс спортских терена за младе, као подстрек за упражњавање спорта насупрот разним криминогеним начинима провођења времена. У фавелама је немогуће унапредити инфраструктуру или саме објекте. У другом примеру, у Медељину и Каракасу, до фавела су доведене жичаре, на неки начин нескладан гест спрема подстандардно опремљеног насеља, али са идејом да локални становници, жичаром, макар могу ефикасно да комуницирају са осталим деловима великог града. Тај чудесни „метро кејбл“ спасава становнике фавела, невероватно густих настамби на стрмим теренима, од напорног и дуготрајног пешачког кретања, будући да само тако може, ка другим крајевима милионских центара. Привидна нелогичност односа диспозиције и иновације не сме нас спречити у слободи мишљења и нуђења решења.

Посебан предлог, коментар који овде износим је потреба да лидери јавних служби, из градских институција културе, буду личности од априорног поверења јавности, уместо што имамо политичку, страначку „поделу плена“ при именовану носилаца функција и загађивање процедура у институцијама у оквиру којих је само битно да ли је неки папир изашао однекуда са печатом и нечијим потписом а не да ли став, одлука има легитимитет стечен у јавности Београда, односно у јавности било ког другог града Србије. За креативно управљање градом неопходни су, у сваком случају, високи персонални квалитети предводника Града, као оличења градске заједнице. Чувени су примери градоначелника попут Владе Илића (1935–1939) или Бранка Пешића (1964–1974), чак и ако су, као што јесу, представљали потпуно различите, међусобно опречне идеологије, различите политике власништва, третмана градског грађевинског земљишта и још много чега. Београд је, познато је, из њихових периода управљања излазио као убедљиво унапредовао систем. Списак капиталних објеката који су подигнути у време ове двојице скелет је на коме почива Београд у двадесетом веку.

Градоначелник, како год да се зове, најпросто не сме нагињати дизајнификацијским пројектима, као што је, на пример, недавно био лажни Деспотов град на платоу Доњег града Тврђаве, који би, образлагано је, привлачио госте, а нас заробио у повиновање туристичким инхибицијама. Третирање града превасходно као економског поља огромна је опасност из које произилазе неке трајне урбанистичке грешке и удеси урбаног. Том вредносном систему сателит је бркање Културе и Забаве којем Министарство културе годинама никако да стане на пут.

Најзад, постоји једна еминентно културолошка тема која нам више него измиче. Одржавање, да не кажемо неговање, градске инфраструктуре, урбане опреме и, дакако, самих архитектонских ентитета,



фасада, али и свега осталог у кућама, јесте на први поглед подразумевано, али се његовим одсуством у великој мери исказује систем вредности у којем, у Србији, превише долази до изражаја мотив промоцијског, новог, симболичког, а не трајног, одржаваног, живућег. Као да смо побркали вредности са симболима вредности. Због тога је, због тог показивачког, Србија препуна кућа направљеним за доказ материјалног статуса а у којима нико не живи, препуна балкона по спратовима на које нико не излази јер су само знак наводне моћи, препуна оштећених градских подова, с рупама у којима се може озбиљно повредити, које нико не санира јер не констатује проблем као општи нити као свој.

Предлажем, као искушење промене начина мишљења, да Министарство културе заснује пројекат који би се по Србији бавио оним што бисмо назвали културом пејзажа. Путовање Србијом данас, кроз насеља или поред њих, будимо искрени, чешће је визуелна мука но што је уживање. Наравно, овде не мислим на лепоте самог природног крајолика, без насељског уплива у слици. У двадесет првом веку више не можемо да се себи оправдавамо историјским проклетством „проблема куће на друму“ и историјског бежања од комуникација у мање уочљиве и доступне позиције по терену. Ретки су делови Србије где се можете кретати континуално простором и уживати у призорима и не прозивати „негативна чудеса“ поред друма. Држава нема свест о овој теми и своди све на легалитет појединачног објекта, остајући глува за тему целовитости. Један вулгарни индивидуализам царује и не види се када би, и на основу чега, стање било мењано.

Закључивање о Граду и могућем креативном управљању њиме не може се заокружити а да се не подсетимо макар неких пропуштених прилика да Београд изгледа, макар на неким пунктовима или потезима, другачије. Овде бих подсетио на две такве кардиналне епизоде. Прва је са преласка треће у четврту деценију прошлог века на Теразијској тераси, јединственом феномену садејства околности да су ту догађајни епицентар престоног града и облик рељефа којим се са платоа Теразија нагло спушта ка десној обали реке Саве, отварајући поглед ка широком Срему и ка дубоком небу. Београдска општина је тих година почистила земљиште дотад затрпано за строги центар неумесним кућицама и кућерцима на падини ка Улици краљице Наталије. Пројекат Николе Добровића, тада човека у Христовим годинама, добијен је као првонаграђени на великом међународном конкурс. Модеран, луцидан, јасан, симетрично стабилан, јавне намене, он је Београд водио трком напред. Али је узастопним одлагањима реализације, уз једно реанимирање из 1946. године, заправо гаснуо, тињајући у литератури, саздавајући мит

о Тераси у којем се не може живети, осим виртуелно. Далеко каснија градња на том простору само је један партикуларистички гест ренти-рања адресе у центру града.

Друга недоживљена будућност прошлости која нас прогања је пројекат двојице Данаца, Дала и Линдхартсена, за нову зграду београдске Опере, генијална прва награда са такође великог међународног конкурса, одиграног тачно четири деценије после Добровићеве победе. Транспарентна полукоцка димензија 91 са 91 метар и висине 45 метара на левој обали Саве крила је унутра језгро, стварну грађевину, као драгуљ под стакленим звоном, велику и малу салу са платформама фоајеа и свим осталим садржајима. Њен грех, из данашњег угла, био је што је била лоцирана у новобеоградском Блоку 17, односно подразумевало се рушење од рата преосталог Сајмишта. Таква су тада била схватања и потребе за меморијом. Бриљантно геометризирани пројекат Опере могао је било где друго на равном терену да се поствари. Разрада пројекта, удаљеност аутора и још неки програмски, технички и људски фактори исисали су животни сок и из те приче.

Данас, на истеку прве шестине двадесет првог века, Београд је у чељустима једне личне креације зване „Београд на води“, без савесног урбанизма и са трећеразредном архитектонском конфекцијом. У атмосфери либералне економије градње било чега било где, прети да простор Београда разведе од његове историје. Град као економско поље је увек постојао и заувек ће постојати, али не као једино за шта знамо. Пошто профит, по својој унутрашњој логици, никад не може да каже када је довољно добар а када би се почео звати екстрапрофитом, који је, иначе, математички празан појам. Грех похлепе не припада свету Културе, али Култура не сме избећи борбу с њим.

## POSSIBILITIES OF CREATIVE TOWN MANAGEMENT?

Bojan Kovačević

*Independent artist, ULUPUDS*

**Abstract.** Urbanistic events in Belgrade, but also in other towns in Serbia, are showing deep conflict of dominant government's economic goals and citizens' attitude towards their own urban heritage. Possibilities of creative understanding and management of a town, based on several provided examples, show that the idea of "creativity" in this case is very often vague, and more represents someone's personal belief than a generally accepted attribute. In the ideas of rapid alleged development of urban community and physical structure, a very dangerous and irreparable destruction of quality of urban space as an irrecoverable resource may occur. Contrary to these radical large-scale undertakings, there are ways to improve urban structure and urbanity of life via small steps, some of which may not even be well understood in the beginning. Belgrade, being regarded as an "unfinished city" in terms of city matrix and typical urban web, must especially pay attention to potential misuse under the veil of huge investments on very sensitive locations, and they need to be thought of very thoroughly.

**Key words:** creativity, resource, irreparability, unfinished city, investment

